

СЪВРЕМЕННИ НАУЧНИ ПОДХОДИ И ИЗСЛЕДОВАТЕЛСКИ ТЕХНИКИ В ОБЛАСТТА НА ЕТНОЛОГИЯТА

Петя Банкова

CONTEMPORARY SCIENTIFIC APPROACHES AND RESEARCH TECHNIQUES IN ETHNOLOGY

Petya Bankova

Abstract: *In this publication, the author presents his latest research in the field of ethnological research methodology, which reflects both the latest achievements in the scientific field and the consequences of the dynamic development of modern social processes, which directly affect the approaches and scientific tools of the researchers. Two main events fall into the focus of the analysis: the powerful and comprehensive entry of information and communication technologies into the scientific process and the growth of the influence of social networks and the consequences of the COVID-19 pandemic. The author proposes the launch of a broad scientific discussion about their impact on the methods of studies of the relationship between individual, culture and society in the perspective of ethnological/anthropological research.*

Keywords: *Ethnology, methodology, scientific approach, research techniques.*

Обективен маркер за развитието на всяка научна дисциплина в полето на социалните науки е поддържането на динамичен баланс между строго дефинираните правила за събиране на емпиричен материал и гъвкавата адаптация към непрекъснато възникващите предизвикателства на заобикалящата ни среда. Тези фини настройки са възможни само при ясното разбиране за разграничението между метод и методология, което напълно изключва тяхното смесване или още по-лошо – взаимно заместване. Поставената тема е широко дискутирана в световната научна литература, отнасяща се до етнографията¹, затова аз ще се опра на

¹ В този текст, при цялата условност на уговорката, термините „етнография“, „етнология“ и „антропология“ ще бъдат употребявани в контекста на една цялостна концепция за развитието на науката за взаимодействието между индивид-общество-култура.

едно от най-лаконичните мнения, според което методът се ограничава до техниката или инструмента за събиране на данни, докато методологията разкрива теоретичната, етичната, политическата, а понякога и моралната ориентация, която ръководи решенията на учения и предопределя избора от изследователски методи [Harrison, A. K. 2014, pp. 224–225]. Очертаната диференциация задължава изследователя не само да открие и опише дадено явление, но и да го анализира и оцени съобразно собствените си представи, идеи, ценности. В редица случаи е необходимо и заемането на ясна гражданска позиция, особено когато темите са от висок обществен интерес. Публикации, в които описателната част доминира над аналитичната, а заключението е сведено до резюмирано повторение на изложението, не показват обективност, а по-скоро само маркират авторския интерес. Преднамереното търсене на обективност е проява в повечето случаи на интелектуална немощ, защото изначално всяко научно изследване е субективно, защото „ние всички идваме отнякъде“ [Taylor, T. L., Boellstorff, T., Nardi, B., & Pearce, C. 2013, p. 41], формирани сме като личности в определени социално-културни условия, носим своя образователен background, придържаме се към конкретни ценности и изповядваме определени идеали. Затова приемам, че е израз на творческа зрялост, ако авторът заяви открито своите позиции, особено когато изследваният период предполага голяма доза рефлексивно систематизиране на емпиричния материал [Han, M. S. W. 2023]. И тъй като на българска научна почва съм се сблъсквала с доста неоснователни критики, отправяни преди всичко към младите изследователи за пристрастност и липса на обективност при оценка на събития и хора, ми се иска да припомня една от основните „ключови“ концепции в нашата работа: „Нашата най-добра методология е нашето преживяване на самия себе си: нашето самоосъзнаване, което ни позволява да спрем да отричаме възможността да опознаем антропологически себе си като индивиди за сметка на ролята ни като участници в социалната среда, приемайки, че сме това, което другите мислят за нас [Rapport, N., & Overing, J. 2002, p. 27].

Амбициозната цел на настоящото изследване е да се фокусира върху съвременното състояние на методите при проучванията на връзката между индивид, култура и общество в перспективата на етнологичното/антропологичното изследване. Съзнавам както ограничения размер на настоящата публикация, така и собствените си пристрастия към определени методи, но преди всичко държа да направя предварителната уговорка, че базовото ми образование по история и специализацията ми по етнография, придобити в Софийския университет „Св. Климент Охридски“, ми дават основание да си позволя да направя някои констатации и обобщения въз основа на сравнително доброто познаване на тази недостатъчно интересна, да не кажа привидно скучна материя, каквато е методоло-

гията на едно научно изследване и методите за неговото осъществяване. Опити в тази насока в последните две десетилетия са правени и от други български изследователи в областта на етнологията/антропологията, като тук си заслужава да отбележа публикациите по темата на Ана Лулева [Лулева, А. 2012] и особено на Маргарита Карамихова [Карамихова, М. 2014] и Милена Беновска [Беновска, М. 2022]. Стъпка във вярната посока е и провежданият понастоящем от секция „Балканска етнология“ към Института за етнология и фолклористика с Етнографски музей при Българската академия на науките (ИЕФЕМ – БАН) семинар „Изследователски методи и подходи в етнологията и антропологията“ (ИМРЕА).

В опита си да потърся логично обяснение защо отсъства консистен интерес към научни изследвания от български автори, свързани с методите и методологията на етнологията/антропологията, и защо в днешно време разполагаме с твърде ограничена наличност на ръководства и указания за провеждане на проучвания в тази област, ще обърна внимание на това, което са сътворили изследователите от близкото минало. В повечето изпитни въпросници по предмета все още присъстват разработките на Веселин Хаджиниколов [Хаджиниколов, В., 1980], Иваничка Георгиева [Георгиева, Ив., 1982], Стоян Генчев [Генчев, Ст. 1989], които отразяват научните търсения на нашите предшественици от втората половина на XX-ти век, когато процеси като глобализация, информатизация и дигитализация в България са звучали близко до научната фантастика. Успоредно с това винаги трябва да се отчитат тежките окови на идеологията, която сковава методологията, доказателства за което можем да открием още в първите, да ги наречем „програмни“ статии, очертаващи посоката на развитие на етнографската наука в България. В тази част на моето изложение като емпирична основа за анализ и обобщение имам предвид публикациите в списание „Българска етнография“ за периода 1975 – 1990 г. Първият извод, който се налага от контент анализа на тази научна периодика, е, че непрекословното следване на повел्याта на Българската комунистическа партия (БКП), отразена в нейните доклади, решения от пленуми и конгреси, е водеща задача за учените. „Вярната“ посока е зададена от съветските другари, а в борбата срещу реакционното начало, империализма и буржоазния упадък са мобилизирани всички възможни средства [Хаджиниколов, В. 1975].

Независимо от проблематиката на дадено научно изследване, няколко задължителни компонента го правят „подходящо“ за публикуване на страниците на научния орган на Етнографския институт с музей (ЕИМ) при БАН. На първо място е позоваването на партийните документи, които се приемат безкритично и се прилагат като методологически директиви. Тук нямам предвид единствено и само публикациите на ръководителите на Института в периодите (1972 – 1987) академик Веселин

Хаджиниколов, смятан за „един от основоположниците на димитрововедението като съвременна научна дисциплина“ [Георгиев, Г. 1985, с. 48] и неговия приемник на директорския пост (1988 – 1990) ст. н. с. I ст. Георги Георгиев, чийто принос за развитието на етнографията не може да бъде оспорен, когато се имат предвид някои от основните му монографични трудове, но, успоредно с това, разработил такива „важни“ за науката ни теми като „Етнографски аспекти при изучаването на българското партизанско движение [Георгиев, Г. 1984] и „Октомврийската революция и българската етнокултурна система (1917 – 1944)“ [Георгиев, Г. 1987]. Към тях трябва да прибавим и дългогодишния (1964 – 1988) ръководител на секция „Научен атеизъм“ при Философския институт на БАН – ст. н. с. I ст. Николай Мизов, чиито публикации [Мизов, Н. 1983], приемани абсолютно безкритично, са задължителен компонент в списъка на цитираната литература на голяма част от авторите в списанието. За тези учени вероятно политиката на Българската комунистическа партия в годините на нейното тоталитарно управление в България е смятана за единствено правилната и затова безалтернативно следвана.

Не оспорвам правото на изследователя да следва безкритично и определени теоретични постановки, които са ключови за марксистко-ленинското разбиране за човека и неговото място в обществото и културата [Михайлова, Г. 1978; Велчева, Н. 1983].

По-интересно за мен е друго явление: на страниците на научния орган на Института се изявява друга група учени, за които кариерното развитие безспорно преминава през пропагандирането и утвърждаването на позициите на Българската комунистическа партия в научния и обществен живот. Често пъти в уводната част на техните изследвания без никаква връзка с темата, а единствено от желание да се покаже и докаже следването на правилната линия на Партията, се цитират партийни документи и решения, които нямат никакво отношение към разработваната от тях тема и към методите на изследване [Ройдева, Я. 1978; Бонина, Ж. 1981].

И ако това звучи прекалено абстрактно, ще припомня, че в ЕИМ – БАН като основна форма на просветна работа в този период се организира семинар на тема „Актуални методологични и теоретични проблеми на етнографията“. В това начинание само по себе си няма нищо лошо на пръв поглед, ако изключим, разбира се, факта, че планът за семинара е обсъден и приет не къде и да е, а на открито партийно събрание през м. октомври 1973 г. и че „В него (семинара – бел. П.Б.) участвуват всички научни сътрудници, специалисти и аспиранти от института“ [Стаменова, Ж. 1975, с. 91]. С една дума: присъствието на желаещите е задължително!

Още един красноречив пример за прилагане на спуснатата „отгоре“ методология, който имах възможност да изследвам като редовен аспи-

рант в ЕИМ в годините на зараждащата се демокрация в България (1989 – 1992), разкрива опитите на науката да натъкми практиката към теорията и методологията. В средата на 80-те години на XX в. в отговор на отправената социална поръчка от Държавния съвет се създава проект за „Единен национален класификатор на събитията и поводите, които могат да се чествуват с празници“. В методологично отношение тази задача е пределно ясно зададена: „Една класификация е с толкова по-голяма стойност, колкото по-вярно подрежда и систематизира обектите от гледна точка на материализма и марксистическата диалектика“ [Стаменова, Ж. 1985, с. 38]. Затова не ни учудва фактът, че подобни начинания са чужди на западно-европейската научна традиция. И не само защото нарушават елементарни човешки права, а защото не съществува научна методология, която да отрича културното и религиозно право на самоопределяне на всяка личност. За сметка на това, в този период от развитието на нашата наука ние имаме пред себе си опита на съветските другари, който ние както винаги не само приемаме, но и доразвиваме:

„Като изхождаме от диалектикоматериалистическата постановка за определящото значение на социално-икономическата база по отношение на идеологията, в т. ч. и на празнично-обредната система като надстройка, в проекта за класификатор приемаме за най-основателно делитбеният критерий за класификация на празничните събития, поводи и съответните празници да се опира на социологическата структура на обществото, почиваща на основните сфери на жизнената дейност на хората.“ [Стаменова, Ж. 1985, с. 42].

„Делитбеният“ критерий обосновава първата степен на вътрешна подялба на събитията и празниците на обществени и държавни, защото от една страна отразява сферата на живот и дейност на обществените групи и организации и по-големите социални общности (нация, класа, партия, съюз, обществено-политически организации), а от друга – сферата на дейност на държавните органи и институции. Така в раздел „Интернационални“ място намират следните празници: 1 май – ден на труда и международната солидарност на трудещите се; Ден на Великата октомврийска социалистическа революция, Ден на Съветската армия, 8 март – международен ден на жените; Международен ден за защита на детето – асамблея „Знаме на мира“ и др.

В раздел „Национални“, подраздел „Обществени“ попадат: а) свързани с историческото минало на България и революционните борби на народа, работническата класа и Партията, като например Ден на образуването на българската държава, 2 юни – ден на Христо Ботев и на падналите за свободата, 9 септември – ден на социалистическата революция, Ден на ДКМС, Ден на димитровския пионер, ден на чавдарчето и др., както и събития, които се честват периодично на кръгли и юбилейни годишнини,

като например Ден на Априлското въстание 1876, Създаване на Отечествен фронт, важни събития по време на съпротивителното движение против капитализма и фашизма и др., а също така кръгли и юбилейни годишнини на бележити български исторически личности (революционери, общественици, държавници); б) свързани със съвременните постижения на българското социалистическо общество, като например годишнина от откриването на историческия Пети конгрес на БКП, годишнина от Априлския пленум на ЦК на БКП от 1956 г., откриване на обекти със стопански и обществен характер, които имат национално значение, Ден на българската космонавтика и др. [**Стаменова, Ж.** 1985, с. 46].

Според друг участник в сформирания научен колектив, натоварен с отговорната научна задача:

„В групата на интернационалните празници особено успешно се развиват, а така ще бъде и занапред, празниците и обредите, символизиращи братските ни връзки със Съветския съюз и водещата роля на КПСС и съветската държава в социалистическата общност, в световния революционен процес и в борбата за мир.“ [**Минков, Иг.,** 1985, с. 47].

На този етап от моите изследвания ще огранича коментарите си по поставените по-горе проблеми. Няма да си спестя обаче цитат от анонимна публикация, озаглавена „Петнадесет години българска етнография“:

„Нерадостната история с такъв важен проблем на нашето духовно развитие, какъвто е съвременната българска обичайно-празнична и обредна система, е убедителен пример за резултатите, до които може да се стигне, когато самовлюбени нарциси си присвояват правото да учат тези, от които трябва да взимат уроци“ [**Българска етнография,** 1990, с. 5].

Готова съм да прегърна аргумента „Такива са били времената“, но не мога да си спестя няколко съществени възражения. Първото от тях е свързано с факта, че не всеки колега е приемал възторжено подобни предложения и опити за научни нововъведения. Свободно изразени критични оценки са правени и в „онези“ времена [**Симеонова, Г.** 1988].

Второто ми възражение е свързано с факта, че дори в „онези“ времена има колеги като Веселин Попов, [**Попов, В.** 1985; **Попов, В.** 1988], чиито разработки върху играта не само, че не се опират на марксистко-ленинската методология, ами и имат дързостта да се позовават на „западни автори“, при това цитирани на други езици освен руския...

И последно, но не по-важност, възражение. След настъпването на демократичните промени в страната, споменатите по-горе адепти на тоталитарните идеологии, налагани в методологията на етнографията, трябваше да отстъпят, поне за малко, встрани от светлината на научния прожектор. И част от тях действително го направиха. Но друга част много бързо и с лекота се преориентира в новата обстановка, зае ключови позиции в образователните институции и научни съвети и продължи по

утвърдените от предишния период модели на безалтернативно налагане на своята позиция да определя научното и кариерно израстване на следващото поколение български учени.

И ако на Запад преди няколко десетилетия учените отпразвиха призива за деколонизация на антропологията [Harrison, F. V. 2011; Bolles, A. L. 2023], в българския случай някои от нас полагаме огромни усилия да освободим етнологията в тематично и методологично отношение от желязната хватка на парадигмите на съветската наука и методологичното наследство, оставено ни от създателите на единни класификатори, именници, сценарии за провеждане на празници и ритуали и т. н. [Карамихова, М., П. Банкова 2021; Банкова, П. 2022].

Всеки един от нас, който е имал отговорната задача да бъде научен ръководител на проект или на докторант, вероятно ще признае, че когато се стигне до задължителното описание на методологията на изследването, за да не се изпадне в ненужно зацикляне, обикновено се употребяват едни и същи словесни конструкции от типа на „качествени методи“, интердисциплинарен подход, включено наблюдение, като нерядко се процедира абсолютно механично и затова подобни пасажии в дисертациите и проектите напоследък доста си приличат. Ако трябва да се навлезе в някаква конкретика, на помощ идва теренното етнографско изследване, подробното изброяване на селища, броене на структурни или полуструктурни интервюта, брой респонденти или информатори. Понякога хаосът е твърде очевиден и „обещанията“, направени в тази част на дисертационните трудове, драстично се разминават с реалността в хода на самото изследване. Объркването между метод и методология често може да бъде видно и в публикации на изследователи, имащи претенциите да бъдат утвърдени в своята област, представящи резултати от продължителни и задълбочени проучвания. Някои от тях в свои скорошни изследвания обосновават следването на „своеобразна методология“, при обяснението на която посочват преди всичко източниците, които са използвали, споменавайки и „включено наблюдение и информация от няколко теренни интервюта“ [Маркова, М. 2019, с. 76], други под методология разбират метода на включеното наблюдение, който използват за „виртуално запознанство“ с изследваните от тях групи индивиди [Марринова, М. 2023, с. 80], трети заявяват убедено, че: „Методологията на изследването включва биографични интервюта с ключови респонденти, както и разговори и интервюта с хора, които работят в сгради в центъра.“ [Богданова, Зл. 2021, с. 179].

Напоследък това се възприема като нещо нормално, защото в крайна сметка имаме свободата да не залагаме хипотези в началото на изследването и да преформулираме целите си в хода на проучванията. И в това като че ли няма нищо лошо. В крайна сметка не всеки ден и не всеки из-

следовател внедрява нов метод. В повечето случаи методите обикновено се разработват от изследователи, провеждащи пионерски проучвания, които се занимават с неизвестен феномен или разработват новаторски теми. А такива изследователи не липсват на съвременния научен хоризонт. Успоредно с възприеманите за присъщи на нашата научна област теми, свързани с културното и историческо наследство, миграционни процеси, етноконфесионални общности, младите ни колеги работят в областта на етнологията на околната среда [Desislava, P. and Iv. Markov, 2023], антропологията на бедствията [Кънев, Ст. 2021], социокултурните аспекти на жизнения цикъл на индивида [Илиева, Р. 2023], образованието и социализацията в детска възраст. [Петрова, Б. 2019; Кирова, Пл. 2020].

Всъщност една от обективните причини, поради които е трудно да се работи в областта на методологията, е сложната материя на нашата наука, която в рамките на миналия век изживява твърде динамичен и разнообразен преход – от описателната етнография, предназначена за запознаване на западните с източните общества, през аналитичната етнология, призвана да сближи тези общества, до социалната антропология, под чиято могъща сянка днес всеки един от нас може да намери място за своите научни интереси. Безспорно, днес разполагаме с изключително богато наследство от теоретични концепции, но показателното е, че всеки сериозен опит да се осмисли това наследство неизменно започва от оценка на мястото и ролята на Бронислав Малиновски в разработването на методи за събиране на етнографски материал [O'Reilly, K. 2015]. Повече от век ни дели от написването на емблематичния труд *Argonauts of the Western Pacific: An account of native enterprise and adventure in the archipelagoes of Melanesian New Guinea* [Malinowski, B. 1922], но прозрението на учения за бързината, с която се променя заобикалящият ни свят звучи пророчески [Malinowski, B. 1922, p. xvi]. Всяко забавяне по отношение на адаптацията на методи би довело до загубата на ценен материал, който би отворил празнина в познанието ни за взаимовръзката между човек, общество и култура. И не бива да забравяме, че самият „баща на етнографията“ разглежда собствения си произход като естествен елемент в методологическите рамки на изследването си, споделяйки, че е напълно възможно при включването си в живота на околните да е улеснен от славянския си произход (природа), „която е по-пластична и по-естествено дива, отколкото тази на западните европейци“ [Malinowski, B. 1922, p. 22].

И ако приемем, че дебатът дали е „обективен или субективен“ прочитът и интерпретацията на емпирични данни в етнологията/антропологията е решен в полза на заявената субективност, то трябва да пристъпим към решаване на втория проблем: количествени или качествени са методите на изследване в тази научна област. Тук отговорът е значител-

но по-лесен и около него съществува определен консенсус – ние, етнологите/антрополозите, сме на страната на качествените методи [Erickson, F. 2011; Bernard, H. R. 2017; Hammersley, M. & Atkinson, P. 2019]. Това в много случаи ни отваря възможности да заимстваме изследователски техники от сродни научни дисциплини като социологията например. В последните години в българската научна литература, посветена на изследване на културното наследство, се появиха интересни примери за прилагане на фокус групов дискусия [Попчева, Ю. 2023].

Сравнително ново направление в събирането, систематизирането и анализа на етнографски данни, е изследването на житейските истории, които днес се превръщат в неизчерпаем и ценен извор на материал за научна интерпретация, отнасящ се за такива периоди като комунистическия режим в България и модерното ни всекидневие. Българският екип, работещ в рамките на мащабния европейски проект „Европейският Левиатан: наследството на следвоенната медицина и общото благо“ има съществен принос в това направление, показвайки и доказвайки ефективността на интердисциплинарния подход, съчетаващ изследвания върху макрорамката на обществото, пречупени през призмата на здравеопазването и представени чрез конкретни житейски истории [Касабова, Ан., Колева, Д. 2023].

Ние самите като образование и научна кариера сме продукт на тази сложна конвергенция. Мнозина от нас са завършили история, специализирали етнография, която беше определяна като помощна историческа дисциплина, а след това храбро вписващи своите кариерни постижения в професионално направление 3.1. Социология, антропология и науки за културата. Мнозина от нас останаха верни на своите придобити базови знания и умения за работа с исторически извори и документи, здраво стъпили на земята на изучаването и познаването на архивите и нормативните актове, но същевременно с това силно изкушени от свободата в методологично отношение, която антропологията и културологията дават. За такива както нас добър методологичен набор предлага историческата антропология, която ни изкушава с претенциите си за обективност и реалистичност [Patterson, T. C. 2020].

Епидемията от Ковид 19 даде нов тласък на развитието на етнологията, доказвайки нейните силни способности за адаптация към непознатата изследователска среда. Ограничените възможности на включеното наблюдение насочиха проучвателите към използване на приложения и платформи за видеоконференции и за онлайн интервюиране. Предстои вероятно да апробираме и интервютата по имейл, които доказано могат да се използват за генериране на задълбочени и богати качествени данни, по-специално в началния етап на проучването [Dahlin, E. 2021]. Интервюирането по имейл може успешно да се комбинира с полуструк-

турираното интервю, предлагайки на изследователя начин за стратегическа работа с разширената времева линия, която идва с асинхронното интервюиране. Някои от предимствата на тази изследователска техника са, че те дават по-голяма възможност на участника да обмисли своите отговори и да ги изложи свободно в писмен текст. Това е изключително важно за интервюирането на представители от младата генерация, тъй като голяма част от тях са технологично достъпни по всяко време и на всяко място и се чувстват далеч по-комфортно с общуването в писмен текст, а не лице в лице. Да не говорим за ограничените ни бюджети по проекти, които понякога ни отнемат възможността да пътуваме, където искаме. И накрая в полза на архивните ни колекции трябва да изтъкна предимството, че интервютата по имейл вече са транскрибирани. Разбира се, няма съвършен метод и фактът, че изследователят не може да наблюдава знаците на езика на тялото трябва да ни подсказва, че те не биха били подходящ вариант в проучвания, при които визуалните знаци са значими [Bowden, C. & Galindo-Gonzalez, S. 2015].

Тук е мястото да отбележа навлизането на научната дискусия не само като формална среда за обсъждане на резултати и етапи от изследванията, но и като изследователска техника, полезен инструмент в сглобяване на изследователската матрица, за построяване на модела на изследването, за изчистването на детайлите на неговия дизайн. Многобройните семинари, работилници, тиймбилдинги, уъркшопове, всякакви форми на научен диалог навлизат в нашето научно пространство, за да ни напомнят, че има и друго мнение освен нашето и че вероятно постигнатото в резултат на работата в екип познание е по-широко и многостранно от индивидуалното. Особено съм впечатлена в това отношение от принципните позиции, от които произтичат дискусиите в британската научна общност. Така например британският социален антрополог Антъни Коен „повдига завесата“ на един дълго отлаган (у нас) научен дебат по отношение на идентичността, като пише: „Ако аз не съм непременно човекът, когото другите виждат, и ако не съм непременно човекът, който аз си въобразявам, че другите виждат, и ако не съм просто личността, която представям на другите (по каквато и да е причина), кой съм аз и как мога да намеря отговора?“ [Cohen, A. P. 2005, p. 227].

През последните години приложната антропология все повече приема количествени методи и напреднали технологии, като използва инструменти като географски информационни системи за събиране на данни или прилага методи като интервюта с фокус групи и триангулация. Интервютата с фокусни групи често заместват задълбочените интервюта в етнографията за бързо и икономично събиране на материали. Триангулацията, широко използвана практика в социалните науки, включва валидиране на резултатите от изследването чрез комбиниране на резул-

тати, получени от различни методи. Този подход интегрира качествени методи (напр. наблюдение на участниците, интервюта с фокус групи и индивидуални интервюта) и количествени методи (напр. преброявания и въпросници), което го прави по-ефективен от независимото използване на един метод. Вероятно предстои да видим още традиционни качествени методи, като фокус груповата дискусия, да получат своите онлайн еквиваленти [Colom, A. 2022].

В заключение бих искала да подчертая, че богатството и сложността на социалния живот, както и стремежът ни като учени да се доближим до разбирането за начините, по които хората интерпретират света и организират своя живот в него, неминуемо ни изправя пред изпитанието да престъпим границите на изследователската среда, различна от конвенционалните антропологични изследвания от времето на бащата на етнологията Бронислав Малиновски. Би трябвало да осъзнаем, че е необходим набор от етнографски изследователски методи, адаптирани към киберпространството в дигиталната ера, за да се посрещнат предизвикателствата на провеждането на изследвания в рамките на отворена структура, подложена на силното въздействие на процеси като глобализация, урбанизация и информатизация.

ЛИТЕРАТУРА/ REFERENCES

Банкова, П. 2022 – Брактът, семейството, родът, обществото: аспекти, проблеми, научни възгледи и интерпретации. Сборник в чест на 65-годишнината на проф. д.н.к. Маргарита Карамихова. Съст. Петя Банкова. В. Търново: Фабер, 2022. [Brakat, semeystvoto, rodat, obshtestvoto: aspekti, problemi, nauchni vazgledi i interpretatsii. Sbornik v chest na 65-godishninata na prof. d.n.k. Margarita Karamihova. Sast. Petya Bankova. V. Tarnovo: Faber, 2022.]

Беновска, М. 2022 – Милена Беновска. Отвъд „розовата градина“: производство на знание и емоции на терена на Русия. – Антропология, (9), 2022, 5–34. [Milena Benovska. Ot vad „rozovata gradina“: proizvodstvo na znanie i emotsii na terena na Rusia. – Antropologia, 2022, (9), 5–34.]

Богданова, Зл. 2021 – Златина Богданова. Спомени и рефлексии върху „социалистическия“ градски център. – В: Българският социализъм: идеология, всекидневие, памет. Състав. Анна Лулева, Иванка Петрова, Петър Петров, Светла Казаларска, Яна Янчева. София: АИ „Проф. Марин Дринов“, 2021, 178–202. [Zlatina Bogdanova. Spomeni i refleksii varhu „sotsialisticheskia“ gradski tsentar. – V: Balgarskiyat sotsializam: ideologia, vsekidnevие, pamet. Sastav. Anna Luleva, Ivanka Petrova, Petar Petrov, Svetla Kazalarska, Yana Yancheva. Sofia: AI „Prof. Marin Drinov“, 2021, 178–202.]

Бонина, Ж. 1981 – Жения Бонина. Съвременното каракачанско семейство. – Българска етнография, 1981, (3-4), 39–50. [Zhenya Bonina. Savremennoto karakashansko semeystvo. – Balgarska etnografia, (3-4), 1981, 39–50.]

Велчева, Н. 1983 – Надя Велчева. Етнографско изучаване на работническата класа. – Българска етнография, 1983, (2), 8–14. [Nadya Velcheva. Etnografsko izuchavane na rabotnicheskata klasa. – Balgarska etnografia, (2), 1983, 8–14.]

Генчев, Ст. 1989 – Стоян Генчев. Теренното етнографско изследване. В. Търново: ВТУ „Кирил и Методий“, 1989. [Stoyan Genchev. Terennoto etnografsko izsledvane. V. Tarnovo: VTU „Kiril i Metodiy“, 1989.]

Генчев, Ст. Теренното изследване – инструмент на етнографията. – Българска етнография, 1990, (2), 32–43. [Stoyan Genchev. Terennoto izsledvane – instrument na etnografiyata. – Balgarska etnografia, 1990, (2), 32–43.]

Георгиев, Г. 1984 – Георги Георгиев. Етнографски аспекти при изучаването на българското партизанско движение. – Българска етнография, 1984, (3), 3–15. [Georgi Georgiev. Etnografski aspekti pri izuchavaneto na balgarskoto partizansko dvizhenie. – Balgarska etnografia, (3), 1984, 3–1.]

Георгиев, Г. 1985 – Георги Георгиев. Академик Веселин Хаджиниколов. – Българска етнография, 1985, (5), 47–54. [Georgi Georgiev. Akademik Veselin Hadzhinikolov. – Balgarska etnografia, (5), 1985, 47–54.]

Георгиев, Г. 1987 – Георги Георгиев. Октомврийската революция и българската етнокултурна система (1917 – 1944). – Българска етнография, 1987, (4), 3–17. [Georgi Georgiev. Oktomvriyskata revolyutsia i balgarskata etnokulturna sistema (1917 – 1944). – Balgarska etnografia, (4), 1987, 3–17.]

Георгиева, Ив. 1982 – Иваницка Георгиева. Методическо ръководство за събиране на етнографски материали. София: СУ „Кл. Охридски“, 1982. [Ivanichka Georgieva. Metodicheshko rakovodstvo za sabirane na etnografski materiali. Sofia: SU „Kl. Ohridski“, 1982.]

Илиева, А. 2022 – Ангелина Илиева. Фейсбук като терен за антропологичното изследване: възможности и предизвикателства. – Антропология, 2022, (9), 35–57. [Angelina Ilieva. Feysbuk kato teren za antropologichното izsledvane: vazmozhnosti i predizvikatelstva. – Antropologia, (9), 2022, 35–57.]

Илиева, Р. 2023 – Радина Илиева. Оздравителният детски лагер в България в периода на социализма. – Българска етнология, (1), 2023, 508–523. [Radina Ilieva. Ozdravitelniyat detski lager v Bulgaria v perioda na sotsializma. – Balgarska etnologia, (1), 2023, 508–523.]

Карамихова, М. 2014 – Маргарита Карамихова. Динамика на свети места и поклонничества в постсоциалистическа България. Велико Търново: УИ „Св. св. Кирил и Методий“, 2014. [Margarita Karamihova. Dinamika na sveti mesta i poklonnichestva v postsotsialisticheska Bulgaria. Veliko Tarnovo: UI „Sv. sv. Kiril i Metodiy“, 2014.]

Карамихова, М., П. Банкова 2021 – Динамика на социалното пространство. Национална кръгла маса, проведена на 4 – 5 март 2021 г., синхронно онлайн. Съст. Маргарита Карамихова, Петя Банкова. В. Търново: Фабер, 2021. [Dinamika na sotsialното prostranstvo. Natsionalna kragla masa, provedena na 4 – 5 mart 2021 g., sinhronno on-layn. Sast. Margarita Karamihova, Petya Bankova. V. Tarnovo: Faber, 2021.]

Касабова, Ан., Д. Колева, 2023 – Анелия Касабова, Даниела Колева. Социалистическа модернизация: институциите и жизненият път. – Българска

етнология, 2023, (1), 5–10. [Aneliya Kasabova, Daniela Koleva. Sotsialisticheska modernizatsia: institutsiite i zhizneniyat pat. – Balgarska etnologia, (1), 2023, 5–10.]

Кирилова, А. 2022 – Анни Кирилова. Локални бедствия в думи и образи от терена. – В: Бедствията. Антропологичният поглед. Сборник с доклади от международната конференция „Етнография на бедствията“. Съст. Мила Маева, Йелис Еролова, Еля Цанева. София, 11 – 12 май 2021 г. София: АИ „Проф. Марин Дринов“, 2022, 131–143. [Anni Kirilova. Lokalni bedstvia v dumi i obrazi ot terena. – V: Bedstviyata. Antropologichniyat pogled. Sbornik s dokladi ot mezhdunarodnata konferentsia „Etnografia na bedstviyata“. Sast. Mila Maeva, Yelis Erolova, Elya Tsaneva. Sofia, 11 – 12 may 2021. Sofia: AI „Prof. Marin Drinov“, 2022, 131–143.]

Кирова, Пл. 2020 – Пламена Кирова. Град, деца, игра, музей. – В: Градиво за изследване на детето, децата, детството. Кн. II. Състав. Маргарита Карамихова, Борислава Петрова. Велико Търново: УИ „Св. св. Кирил и Методий“, 2020, 352–366. [Plamena Kirova. Grad, detsa, igra, muzey. – V: Gradivo za izsledvane na deteto, detsata, detstvoto. Kn. II. Sastav. Margarita Karamihova, Borislava Petrova. Veliko Tarnovo: UI „Sv. sv. Kiril i Metodiy“, 2020, 352–366.]

Кънев, Ст. 2021 – Стамен Кънев. Качеството на живот след природно бедствие. Етноложки поглед (случаят „Аспарухово“). – Българска етнология, (4), 2021, 508–523. [Stamen Kanev. Kachestvoto na zhivot sled prirodno bedstvie. Etnolozhki pogled (sluchayat „Asparuhovo“). – Balgarska etnologia, (4), 2021, 508–523.]

Лулева, А. 2012 – Анна Лулева. Етнография/етнология на съвременността: 40 години по-късно. – В: Етнологията в България – история, методи, проблеми. Състав. Анна Лулева, Валентина Васева, Иванка Петрова, Петко Христов. София: АИ „Проф. Марин Дринов“, 2012, 21–37. [Anna Luleva. Etnografiya/etnologiya na savremennostta: 40 godini po-kasno. – V: Etnologiyata v Bulgariya – istoriya, metodi, problemi. Sastav. Anna Luleva, Valentina Vaseva, Ivanka Petrova, Petko Hristov. Sofia: AI „Prof. Marin Drinov“, 21–37.]

Маркова, М. 2019 – Мария Маркова. Общността на „хората от пазара“ в Кърджали – оформяне, групи, култура (първата половина на XX век). – Антропология, (6), 2019, 74–103. [Mariya Markova. Obshtnostta na „horata ot pazara“ v Kardzhali – oformyane, grupi, kultura (parvata polovina na HH vek). – Antropologia, (6), 2019, 74–103.]

Маринова, М. 2023 – Милена Маринова. Групите във Фейсбук за представяне на миналото в България – типология, създатели и публика. – Антропология, (9), 2023, 79–89. [Milena Marinova. Grupite vav Feysbuk za predstavayane na minaloto v Bulgaria – tipologia, sazdateli i publika. – Antropologia, (9), 2023, 79–89.]

Мизов, Н. 1983 – Николай Мизов. Бит и възпитание. – Българска етнография, (3), 1983, 3–16. [Nikolay Mizov. Bit i vazpitanie. – Balgarska etnografia, (3), 1983, 3–16.]

Минков, Иг., 1985 – Игнат Минков. За националния класификатор на събитията в живота на личността и обществото, които се чествуват с празници и обреди. – Българска етнология, (2), 1985, 37–50. [Ignat Minkov. Za natsionalnia klasifikator na sabitiyata v zhivota na lichnostta i obshtestvoto, koito se chestvuvat s praznitsi i obredi. – Balgarska etnologia, (2), 1985, 37–50.]

Михайлова, Г. 1978 – Ганка Михайлова. За характера на българската народна традиционна материална култура. – Българска етнография, (2), 1978, 5–25. [Ganka Mihaylova. Za haraktera na balgarskata narodna traditsionna materialna kultura. – Balgarska etnografia, (2), 5–25.]

Петрова, Б. 2019 – Борислава Петрова. Кръщенето – традиционни схващания и съвременни практики. – В: Градиво за изследване на детето, децата, детството. Кн. I. Състав. Маргарита Карамихова, Борислава Петрова. Велико Търново: УИ „Св. св. Кирил и Методий“, 2019, 112–117. [Borislava Petrova. Krashteneto – traditsionni shvashtania i savremenni praktiki. – V: Gradivo za izsledvane na deteto, detsata, detstvoto. Kn. I. Sastav. Margarita Karamihova, Borislava Petrova. Veliko Tarnovo: UI „Sv. sv. Kiril i Metodiy“, 2019, 112–117.]

Попов, В. 1985 – Веселин Попов. Историческите корени на една народна игра („Орал и квачка“). – Българска етнография, (2), 1985, 30–37. [Veselin Popov. Istoricheskite koreni na edna narodna igra („Oral i kvachka“). – Balgarska etnografia, (2), 1985, 30–37.]

Попов, В. 1988 – Веселин Попов. Детските игри и социализацията на личността в традиционната народна култура. – Българска етнография, (2), 1988, 15–23. [Veselin Popov. Detskite igri i sotsializatsiyata na lichnostta v traditsionnata narodna kultura. – Balgarska etnografia, (2), 1988, 15–23.]

Попчева, Ю. 2023 – Юлия Попчева. Община Каварна и недвижимите културни ценности с местно значение. – В: Йелис Еролова, Ваня Иванова, Магдалена Славкова, Мина Христова, Пламена Стоянова, Юлия Попчева. За недвижимите културни ценности с местно значение. Примери от Балчик, Каварна, Сандански и Гърмен: колективна монография. София: Парадигма, 2023, 77–118. [Yuliya Popcheva. Obshtina Kavarna i nedvizhimite kulturni tsennosti s mestno znachenie. – V: Yelis Erolova, Vanya Ivanova, Magdalena Slavkova, Mina Hristova, Plamena Stoyanova, Yuliya Popcheva. Za nedvizhimite kulturni tsennosti s mestno znachenie. Primeri ot Balchik, Kavarna, Sandanski i Garmen: kolektivna monografiya. Sofiya: Paradigma, 2023, 77–118.]

Ройдева, Я. 1978 – Яна Ройдева. За съвременната светбена обредност. – Българска етнография, (3–4), 1978, 23–42. [Yana Roydeva. Za savremennata svetbena obrednost. – Balgarska etnografia, (3–4), 1978, 23–42.]

Симеонова, Г. 1988 – Гатя Симеонова. Ж. Стаменова. Патриотизмът и празнично-обредната система. София, ОФ, 1986. 94 с. (рецензия) – Българска етнология, (1), 1988, 63–64. [Gatya Simeonova. Zh. Stamenova. Patriotizmat i praznichno-obrednata sistema. Sofiya, OF, 1986. 94 s. (retsenziya) – Balgarska etnologia, 1988, (1), 63–64.]

Стаменова, Ж. 1975 – Живка Стаменова. Теоретико-методологичният семинар в ЕИМ. – Българска етнография, (2), 1975, 91–93. [Zhivka Stamenova. Teoretiko-metodologichniyat seminar v EIM. – Balgarska etnografia, (2), 1975, 91–93.]

Стаменова, Ж. 1985 – Живка Стаменова. Класификация на съвременните празници, обреди и събития, които могат да се чествуват с празници. – Българска етнология, (1), 1985, 37–48. [Zhivka Stamenova. Klasifikatsia na savremennite praznitsi, obredi i sabitia, koito mogat da se chestvuvat s praznitsi. – Balgarska etnologia, (1), 1985, 37–48.]

Хаджиниколов, В. 1975 – Веселин Хаджиниколов. Етнографската наука в България пред сериозни задачи. – Българска етнография, (1), 1975, 8–24. [Veselin Hadzhinikolov. Etnografskata nauka v Bulgaria pred seriozni zadachi. – Balgarska etnografia, 1975, (1), 8–24.]

Хаджиниколов, В., 1980 – Веселин Хаджиниколов. Общи въпроси на етнографската наука. – В: Етнография на България. Т. I. София, 1980, 53–59. [Veselin Chadzhinikolov. Obshi vaprosi na etnografskata nauka. – V: Etnografia na Bulgaria. T. I. Sofia, 1980, 53–59.]

Bernard, H. R. 2017 – H. Russell Bernard. Research methods in anthropology: Qualitative and quantitative approaches. Rowman & Littlefield, 2017.

Bolles, A. L. 2023 – Augusta Lynn Bolles. Decolonizing anthropology: An ongoing process. – In: American Ethnologist, 50 (3), 2023, 519–522.

Bowden, C. & Galindo-Gonzalez, S. 2015 – Chandra Bowden & Sebastina Galindo-Gonzalez. Interviewing when you're not face-to-face: The use of email interviews in a phenomenological study. – In: International Journal of Doctoral Studies, (10), 2015, 79–92.

Cohen, A. P. 2005 – Anthony P. Cohen. Self-conscious Anthropology. – In: J.Okely and H.Callaway (Eds.) Anthropology and Autobiography, London, 2005, 219–239.

Colom, A. 2022 – Anna Colom. Using WhatsApp for focus group discussions: Ecological validity, inclusion and deliberation. – In: Qualitative Research, 22 (3), 2022, 452–467.

Dahlin, E. 2021 – Emma Dahlin. Email interviews: A guide to research design and implementation. – In: International Journal of Qualitative Methods, 20, 2021, 1–10.

Erickson, F. 2011 – Frederick Erickson. A history of qualitative inquiry in social and educational research. – In: The Sage handbook of qualitative research, (4), 2011, 43–59.

Martyn Hammersley & Paul Atkinson. Ethnography: Principles in practice. Routledge, 2019.

Harrison, A. K. 2014 – Anthony K. Harrison. Ethnography. – In: The Oxford handbook of qualitative research, 2014, 223–253.

Harrison, F. V. 2011 – Faye V. Harrison. Decolonizing anthropology: Moving further toward an anthropology for liberation. American Anthropological Association, 2011.

Han, M. S. W. 2023 – Maythe S. W. Han. Toward a reflexive anthropology. – In: Gender, Work & Organization, 30 (2), 2023, 485–495.

O'Reilly, K. 2015 – Karen O'Reilly. Ethnography: Telling practice stories. Emerging trends in social and behavioral sciences. Hoboken, NJ: John Wiley and Sons, 2015.

Malinowski, B. 1922 – Bronislaw Malinowski. Argonauts of the Western Pacific: An account of native enterprise and adventure in the archipelagoes of Melanesian New Guinea. New York, 1922.

Patterson, T. C. 2020 – Thomas Patterson. A social history of anthropology in the United States. Routledge, 2020.

Pileva, D. and Iv. Markov, 2023 – Desislava Pileva and Ivaylo Markov. Nature for Protection, Nature for Profit: The Case of Bolata Bay, Bulgaria. – In: The Yearbook of Balkan and Baltic Studies, 6 (3), 2023, 49–74.

Rapport, N., & Overing, J. 2002 – Nigel Rapport and Joanna Overing. Social and cultural anthropology: The key concepts. Routledge, 2002.

Taylor, T. L., Boellstorff, T., Nardi, B., & Pearce, C. 2013 – T. L. Taylor, Tom Boellstorff, Bonnie Nardi & Celia Pearce. Ethnography and virtual worlds: A handbook of method. Princeton university press, 2013.